

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У статті розглянуто природу художнього дискурсу, наведено огляд підходів до його тлумачення. Розкрито особливості німецькомовного художнього дискурсу в когнітивному і прагматичному аспектах. З'ясовано, що прагматичний чинник в художньому дискурсі уможливує його інтерпретацію не лише як фіксацію поведінки в комунікативному акті, а й акцентує увагу на комунікативних ролях автора й читача.

Ключові слова: художній дискурс, художній текст, прагматема.

Постановка наукової проблеми та її значення. Завдяки потужному розвитку лінгвістичної науки останніх десятиріч художній дискурс все частіше стає предметом вивчення представників лінгвістичної школи. Особливе значення приділяється його комунікативно-прагматичним характеристикам.

Аналіз досліджень проблеми. У лінгвістичній науці дослідженням німецькомовного художнього дискурсу активно займаються вітчизняні науковці, так зокрема В. Чередниченко [3] аналізує прагматичні аспекти німецькомовної новели, А. Король [2] досліджує лінгвопрагматичні та дискурсивні основи дослідження висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі. Особливості німецькомовного художнього дискурсу аналізували також німецькі лінгвісти. Один із засновників німецької стилістики К. Аделунг до класичних чеснот художнього стилю відносить: чистоту, чіткість, відповідність, виокремлення, різноманітність, милозвучність, наближення до життя, новизну, а також єдність стилю [4]. Й. Г. Гердер досліджував зв'язок особистості та мови. Він вважав, що до читача звертається не просто якась стилістична конвенція, а «відбиток живої людської душі» [7]. В. Кайзер визнає ядром літературознавчих досліджень феноменологічне тлумачення окремо взятого літературного твору, що здійснюється іманентним аналізом його «структури» [8, с. 5].

Мета і завдання статті. Мета дослідження полягає у виявленні специфіки німецькомовного художнього дискурсу, а завдання – у встановленні комунікативно-прагматичних характеристик німецькомовного художнього.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Під художнім дискурсом (“literary discourse”) зазвичай розуміють таке стильове середовище, що віддзеркалює «культурно-мовний універсум відповідної епохи на основі валоризації комунікативних і лінгвостилістичних параметрів» [1, с. 4].

Т. А. ван Дейк вважає, що «художній дискурс є комунікативним актом, чиєю основною характеристикою є намагання письменника за допомогою свого твору вплинути на внутрішній духовний простір читача, на систему його цінностей, вірувань, переконань і прагнень задля того, щоб змінити їх» [6, с. 151]. У художньому дискурсі, як доводить Т. А. ван Дейк, провідна роль належить прагматичній функції, яку автор визначає як «вплив автора на свідомість читача, здійснюваний за допомогою художнього твору» [6, с. 151]. Виконання комунікативного завдання тут, як стверджує дослідник, відбувається через використання настанови на передачу інформації.

А. Король трактує художній дискурс як «складну ієрархічно організовану єдність всієї сукупності художніх текстів, що перебувають у тісній динамічній взаємодії з різними варіантами їхнього вербального/невербального вираження, включаючи екстралінгвістичні фактори, необхідні для успішної реалізації цих текстів у певному культурно- історичному контексті» [2, с. 7].

Поряд з поняттям «художній дискурс» варто розглянути поняття «художній текст». Щодо розмежування тексту і дискурсу, то поняття дискурсу є значно ширшим від тексту, який, у свою чергу, виступає як частина дискурсу.

Німецький лінгвіст К. Брінкер у тлумаченні тексту враховує здобутки структуралістського й комунікативно-прагматичного підходів: «текст є когерентною одиницею мовної комунікації з розпізнаваною комунікативною функцією і певним чином організованою структурою» [5, с. 13].

Аналізуючи текст новели як різновиду художнього дискурсу, В. Чередниченко зауважує, що з «позиції комунікативного підходу текст художнього твору становить собою двосторонню сутність: комунікативна взаємодія автора з читачем – зовнішня система комунікації та комунікативна взаємодія між персонажами – внутрішня система комунікації, зумовлена авторськими завданнями зовнішньої комунікації. Художній текст, як комунікативна дія автора, що адресована потенційному читачу, характеризується трьохелементною структурою: акт ілюкції, акт локуції, акт перлокуції, кодованих і декодованих за рахунок знаків-кодів і знаків-сигналів. Система зовнішньої комунікації на рівні автор – адресат обумовлює систему внутрішньої комунікації на рівні персонаж – персонаж як сукупну комунікативну діяльність персонажів – художній дискурс, що розгортається за заданими автором для кожного персонажа прагматичними сценаріями і складається з послідовних комунікативних дій» [3, с. 38].

Прагматичний потенціал німецькомовного художнього дискурсу розкриває його здатність робити певне навіювання на читача з метою прищеплення своїх поглядів, системи життєвих цінностей, що приводить до свого роду маніпуляції свідомістю з метою викликати ту чи іншу реакцію, «перетягнути» читача на свій бік, зробивши його своїм «союзником». Реалізуючи свої заздалегідь заплановані настанови, автор відбирає мовні засоби, які сприяють найповнішій реалізації його інтенцій та відповідають наміру чинити вплив на адресата.

Адресант намагається врахувати фонові знання, процеси сприйняття та інтерпретації, пресуппозиції учасників акту комунікації. Отже, художній дискурс покликаний реалізувати певні комунікативні стратегії автора тексту та розрахований на перлокутивний ефект, тобто такий, що має змогу цілеспрямованого впливу на емоції адресата.

Одиниця прагматичного аспекту – прагматема – абстрактна одиниця художнього дискурсу, яка представлена мовними засобами, здатними впливати на читача. Вплив на адресата здійснюється в тексті різними способами, зокрема він проявляється у відборі й комбінаториці мовних засобів і стилістичних прийомів, скерованих на адресата, а також урахуванні його реакції на інформацію, яка повідомляється.

У романі Е. М. Ремарка «На Західному фронті без змін» метафори передають емоційно-суб'єктивний стан душі автора, його життєві враження. Крім того, через метафоризацію переконливо підкреслюються світоглядні позиції митця, що до певної міри визначають своєрідність художньої стилістики. В метафорі виражений момент оцінки, особливо характерне гостре, піднесене, емоційно підкреслене ставлення до дійсності та ліризм відображення: «*Unsere Gedanken sind Lehm, sie werden geknetet vom Wechsel der Tage – sie sind gut, wenn wir Ruhe haben, und tot, wenn wir im Feuer liegen. Trichterfelder draußen und drinnen*» [10].

У німецькомовному художньому дискурсі нейтральна лексика виступає саме тим фоном, на якому реалізуються емоційні та оцінні стилістично забарвлені елементи. На тлі нейтральної лексики більш яскраво проступає високий стиль. Найкраще функціонування лексики високого стилю простежується у діалогічному мовленні персонажів, наприклад: «*Er blinzelte. «Ja, können, das ist das Geheimnis. Wir wissen zu viel und können zu wenig. Weil wir zu viel wissen.» Er lachte. «Entschuldigen Sie – nach Tisch werde ich immer etwas philosophisch...»* [11].

Лексика високого стилю завдяки вживанню лексем з позитивною оцінною конотацією надає висловлюванню емоційно піднесеного забарвлення, вона також слугує засобом характеристики персонажа, оскільки використання в мовленні високої лексики властиве для людей добре вихованих, освічених, інтелігентних; і це вже викликає суб'єктивну прихильність читача до персонажа. Протилежне відбувається при використанні фамільярно-розмовної лексики, вульгаризмів у німецькомовному художньому дискурсі: *Idiot, arschloch, Frauenzimmer, Schuft, Hündin, Schweinejuden, Schwainerei, Scheiß, dumm*. Вживання таких лексичних одиниць викликає погане враження від об'єкта зображення.

У німецькомовному художньому дискурсі поряд з вербальними засобами комунікації важливу роль відіграють невербальні засоби (кінесичні, проксемічні, просодичні). Провідне місце посідають мімічні невербальні компоненти, а саме усмішки, погляди, вираз обличчя: «*Claras strahlender Blick und ein dünnes ironisches Grinsen ohne unnötige Worte, das im Allgemeinen nicht charakteristisch für ihre schweigsame Natur ist, schienen ihnen zu sagen: “Liebe Freunde!”*» [9].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз німецькомовного художнього дискурсу у комунікативно-прагматичному аспекті полягає у виявленні авторських стратегій передачі емоцій та їх мовленнєвої реалізації в художньому тексті. Художній текст завжди має прагматичну спрямованість, мета якої – донести до адресата інтенції автора, спонукати бажання до осмислення інформації тексту, перегляду власних настанов. З комунікативно-прагматичної точки зору німецькомовний

художній дискурс – це комунікативна дія в системі «автор – читач», яка відбувається в процесі кодування і декодування інформації. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в аналізі взаємодії вербальних і невербальних компонентів комунікації в німецькомовному художньому дискурсі на основі їхніх структурно-семантичних та прагматичних властивостей і комунікативних функцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури IX–XVIII ст. : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.05. Київ, 1999. 32 с.
2. Король А. Висловлення-звинувачення у сучасному німецькомовному художньому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2007. 22 с.
3. Чередниченко В. Прагмастилістичні характеристики німецькомовної новели : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2016. 271 с.
4. Adelung J. Umständliches Lehrgebäude der deutschen Sprache. Leipzig: J. Gottlob, 1782. 684 s.
5. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden. 8. neu bear., erw. Aufl. Berlin : Schmidt, 2014. 188 s.
6. Dijk T.A. van. Cognitive Processing in Literature Discourse. Poetics Today. 1979. Vol. 1, № 1-2. P. 143–159.
7. Gottert Karl-Heinz, Jungen Oliver. Einführung in die Stilistik. Wilhelm Fink Verlag. München GmbH & Co. KG, 2004. 288 s.
8. Kayser W. Das sprachliche Kunstwerk : [Eine Einführung in die Literaturwissenschaft]. Tübingen; Basel : Francke, 1992. 460 s.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Hoffmann E.T. A. Der Sandmann. URL: www.reclam.de › data › media
10. Remarque E. M. Im Westen nichts Neues. URL: <https://www.lesen.bayern.de/fileadmin/samples/text/9783462046335.pdf>
11. Remarque E. M. Drei Kameraden. M. : Verlag für fremdsprachige Literatur, 1960. 453 s.

L. Butsmai. Communicative and pragmatic features of German-language artistic discourse. – Article.

Summary. The article considers the nature of artistic discourse, provides an overview of approaches to its interpretation. Features of German-language artistic discourse in cognitive and pragmatic aspects are revealed. It has been found that the pragmatic factor in artistic discourse allows its interpretation not only as a fixation of the message in the communicative act, but also emphasizes the communicative roles of the author and the reader.

Key words: literary discourse, literary text, pragmatema.

Л. О. Буцмай. Коммуникативно-прагматические особенности художественного немецкоязычного дискурса. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрена природа художественного дискурса, приведен обзор подходов к его толкованию. Раскрыты особенности немецкоязычного художественного дискурса в когнитивном и прагматичном аспектах. Выяснено, что прагматический фактор в художественном дискурсе позволяет его интерпретацию не только как фиксацию сообщения в коммуникативном акте, но и акцентирует внимание на коммуникативных ролях автора и читателя.

Ключевые слова: художественный дискурс, художественный текст, прагматема.